

НАТАЛЛЯ РУСЕЦКАЯ

АД ЖАНЧЫН ПІСЬМЕННЫХ ДА ПІСЬМЕННІЦ ЖАНОЧАЯ ТВОРЧАСЦЬ У ДАЎНЯЙ БЕЛАРУСІ

Гісторыя чалавецтва, з самага пачатку падзеленая на дзве паловы – мужчынскую і жаночую, толькі ў сваім адзінстве можа складаць цэласную карціну, а таму нельга не зважаць на інтэлектуальную і духоўную эвалюцыю жанчын. Мужчыне ва ўсе часы адводзілася актыўная роля, стваральніцкая. Пасіўная роля жанчын заўсёды мела дваісты характар: з аднаго боку жачына была адной з галоўных тэм у мастацтве і нават філасофіі, а з другога боку ёй адводзілася сціплае месца выключна ў хатнім зацішшы, уваход у інтэлектуальны свет мужчын быў для яе закрыты дастаткова доўгі час. Нават у эпоху Асветніцтва, калі амаль усе еўрапейскія мысліцелі згодна сцвярджалі, што жанчыне таксама неабходна мець адукацыю, абавязкова падкрэслівалася, што гэта „мужчына дамінуе і кіруе”, жанчыне адукацыя дае магчымасць быць вартай „спадарожніцай мужа, але гэта не значыць быць роўнай яму”¹.

Перш чым узніклі першыя пісьменніцы, жанчынам неабходна было прабіцца праз дамінацыю мужчын, атрымаць права на адукацыю. Уменне чытаць і пісаць ў даўнія часы набывалі ў першую чаргу прадстаўніцы магнаткіх і шляхецкіх радоў. Адной з першых пісьменніц на землях славян была дачка польскага караля Мешка II, жонка кіеўскага князя Ізяслава – Гертруда Пяставічанка, якая прыблізна ў 1085 г. уклала свой лацінскі малітоўнік². Найбольш плённа ў гэты перыяд жаночае пісьменства развівалася за кляш-

Mgr NATALIA RUSIECKA – asystentka Zakładu Białorutenistyki UMCS, adres do korespondencji: Zakład Białorutenistyki UMCS, Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin.

¹ D. Godineau, *Kobieta*, w: *Człowiek oświecenia*, red. M. Vovelle’a, Warszawa 2001, s. 401.

² Гл.: K. Targosz, *Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich*, Warszawa 1997, s. 307.

торнымі мурамі: натхнёныя прыкладам св. Тэрэзы з Авіля манашкі стваралі хронікі, пісалі біяграфіі і аўтабіяграфіі, большасць гэтых твораў засталася, на жаль, ананімнай.

Невядома якія „пачала пісаць кнігі сваімі рукамі” Еўфрасіння Полацкая, дачка князя Усяслава, хутчэй за ўсё, яна перапісвала тэксты Святога Пісання. Свае рукапісныя кнігі яна прадавала, атрыманыя з продажу грошы раздавала бедным. З імем Еўфрасінні звязана будаўніцтва ў Полацку новых цэркваў, заснаванне манастыроў (мужчынскага і жаночага). Пры непасрэдным удзеле маладой ігуменні быў створаны славуты крыж Лазара Богшы, а таксама была прывезена з Візантыі на беларускія землі адна з першых Адзігітрый, вядомая пазней як Полацкая.

Падзвіжніцкая дзейнасць адукаванай і „вельмі здольнай да кніжнай навукі” княжны-чарніцы ў сябе на радзіме, ейная вандроўка ў Святую зямлю былі старанна занатаваныя ў створанай на мяжы XII-XIII стст. *Аповесці жыцця і смерці святой і блажэннай і найпадобнейшай Еўфрасінні, ігуменні манастыра Святога Спаса і Найсвяцейшай Ягонай Маці, што ў горадзе Полацку*. Дзякуючы гэтаму твору вобраз Ефрасінні Полацкай, першай беларускай асветніцы, трывала замацаваўся ў гісторыі беларускай літаратуры і культуры.

Дастаткова доўгі час жанчыны займалі перыферыйнае месца ў сферы адукацыі і ў гісторыі прыгожага пісьменства. Такая сітуацыя назіралася ва ўсёй Еўропе, аднак у XVI-XVII стст. пакрысе абазначыліся пэўныя змены. Дзяўчатам, пераважна з вышэйшых колаў грамадства, усё часцей пачалі даваць хатнюю, альбо кляшторную адукацыю, пра што могуць сведчыць лісты, мемуарныя запісы, дамавыя кнігі тагачасных магнатак, якія дайшлі да нашых дзён. Эпісталаграфія з’яўляецца, напэўна, адным з першых жанраў прыгожага пісьменства, які жанчыны пачалі засвойваць, прычым настолькі паспяхова, што ўжо XVIII ст. атрымала назву „стагоддзя жаночага ліста”³.

З першай паловы XVI ст. захаваліся лісты славутай Барбары Радзівіл да караля Жыгімонта Аўгуста. Маладая ўдава Станіслава Гаштольда, смелая, незалежная ліцвінка шакіравала і абурала польскае грамадства найбольш сваёй самастойнасцю. Польскія даследчыкі яшчэ і сёння працягваюць падлічваць каханкаў Барбары і абвінавачваць яе ў распусце⁴. Але, на нашу думку, падобнае стаўленне да Б. Радзівіл было прадыхтавана тым, што адносіны да жанчыны ў Вялікім Княстве Літоўскім і ў Кароне Польскай моцна адрозні-

³ S. Skwarczyńska, *Teoria listu*, Lwów 1937, s. 72.

⁴ Гл.: Z. Kuchowicz, *Barbara Radziwiłłówna*, Łódź 1982.

валіся. На Літве і ў Беларусі жанчына шмат у чым была роўная мужу, а пасля яго смерці была „сама сабе гаспадыняй” і не пераходзіла пад апеку дзядзькі, старэйшага брата ці іншага прадстаўніка роду. Польская жанчына залічвалася сваімі мужамі да „рухомай маёмасці”, яна была амаль адлучана ад таварыскага жыцця і заўсёды заставалася пад наглядам мужчыны⁵. Разумная, прыгожая, тэмпераментная Барбара не пасавала сваім вобразам і сваімі не зусім сціплымі паводзінамі да ролі каралевы, „маці ўсяго народа”. Гісторыя яе кахання з каралём Жыгімонтам Аўгустам паступова абрасталала спачатку бруднымі плёткамі, потым прыдворнымі таямніцамі і нарэшце народнымі легендамі. Адзінымі фактычнымі сведкамі падзей засталіся лісты закаханых, у якіх захавалася іх гарачае пачуццё⁶.

Адзначым, што найбольш актыўна і плённа развіццё ўласна пісьменства, таксама як і фарміраванне літаратурных і мастацкіх густаў ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVI-XVIII ст. самым непасрэдным чынам было звязана з дзейнасцю князёў Радзівілаў і іншых магнацкіх радоў, такіх як Сапегі, Хадкевічы, Кішкі. Пад іх кіраўніцтвам адбывалася арганізацыя на тутэйшых землях першых друкарняў, тэатраў, капэл, узводзіліся новыя палацава-паркавыя сядзібы і культавыя будынкі. У княскіх уладаннях працавалі славуцья замежныя і мясцовыя майстры: музыканты, паэты, архітэктары, мастакі. Таксама ў вышэйшых колах грамадства фунцыянавала актыўнае ліставанне. Праз стагоддзі захоўвалася пераважна карэспандэнцыя мужчын, якія дасылалі свае допісы дамоў, лісты ж жанчын, якія адпраўляліся з дому, у большасці гінулі ў ваенных і палітычных віхурах. Хатняе зацішша апроч рэдкіх копіяў лістоў уратавала для нашчадкаў і нешматлікія рукапісы магнатак у выглядзе так званых *silvae rerum*.

У бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве захоўваецца дастаткова аб’ёмны рукапіс *Notatie ruzne (Розныя нататкі)* пяра Канстанцыі Сангушкі з Сапегаў. Запісы пачынаюцца інфармацыяй пра час нараджэння аўтаркі: „Urodziłam się Anno 1651 Marca 17 o godzinie 12 rano pot planeto pode Lwem”⁷. Далей апісваецца смерць бацькі і замужжа старэйшай сястры Кацярыны, найбольш увагі прысвечана будучаму мужу Гераніму Сангушку і часу, які папярэднічаў вяселлю (1671-1675 гг.). Апісанне некалькіх наступных гадоў, калі Канстанцыя разам з мужам ездзіла на сеймы, напрыклад,

⁵ Гл.: М. Вогуска, *Staropolskie obyczaje w XV-XVII wieku*, Warszawa 1994; J. S. Бустроń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*, t. II, Warszawa 1994.

⁶ Гд.: Н. Русецкая, *Лісты Барбары Радзівілянкі*, „Спадчына” 1997, № 6, с. 186-194.

⁷ Рукапіс бібліятэкі Чартарыйскіх у Кракаве, sygn. 2328.

у Гродна, нагадвае па сваім стылі падарожныя нататкі. Характар рукапісу змяняецца, калі ў маладой сям’і пачынаюць з’яўляцца дзеці: маладая маці акуратна адзначае даты народзін і хрысцін сваіх дзяцей, апісвае іх хваробы. Паступова запісы Канстанцыі Сангушкі губляюць дакладную храналагічнасць, аўтарка спыняецца пераважна на хатніх клопатах і справах, пералічвае, каго ўзяла на службу, колькі каму заплаціла, што набыла і па якім кошце. Шмат увагі прысвечана гардэробу, які ўвесь час абнаўляўся, пра што сведчаць нататкі звязаныя з аплатай паслуг краўца і выдаткамі на новыя тканіны. Свае старыя строі княгіня раздавала ў выглядзе ўзнагароды пакаёўкам і іншым „прыдворным паннам”. Пра тое, як старанна дбала Канстанцыя пра свой знешні выгляд, сведчаць таксама „галандскія карункавыя кашулі”, ядвабныя панчохі, „агністыя шалі”, а нават „мушкі”, закуп якіх натавала аўтарка ў сваім дзённіку.

Напрыканцы адзначым, што *Розныя натакі* пісаўся К. Сангушкай выключна „для сябе”⁸: дастаткова бязграмотна, хаатычна, у рукапісе (які налічвае 140 лістоў) трапляюцца прапушчаныя старонкі, моцна пакрэсленыя фрагменты, не захавана агульная храналогія падзей і не вытрымана форма. Дапускаючы, што інтэлектуальныя здольнасці аўтаркі былі дастаткова сціплымі, польскі даследчык А. Сайкоўскі тым не менш адзначаў наступнае: „Сам факт, што яна адчувала патрэбу пісання, ужо добра пра яе сведчыць”⁹.

У XVIII стагоддзі колькасць жачын, якія спрабавалі свае сілы ў прыгожым пісьменстве, паўсюдна пачала расці. Паступова культурнае жыццё пры дварах магнатаў набывала рысы літаратурных салонаў, мода на якія прыйшла ва Усходнюю Еўропу з Францыі. Адным з першых на беларускіх землях салонаў з’явіўся ў Нясвіжы пры двары Міхала Казіміра Радзівіла па мянушцы Рыбанька. Гаспадыняй, а таксама арганізатаркай і аўтаркай тэатральных прадстаўленняў была жонка князя – Францішка Уршуля з роду Вішнявецкіх. Добра адукаваная, здольная, актыўная і дзейсная княгіня Радзівіл пільнавала гаспадарку, парадкавала нясвіжскую бібліятэку, аднаўляла друкарню, асабіста займалася выхаваннем і адукацыяй сваіх дзяцей і пры гэтым знаходзіла яшчэ час пісаць. І хоць свой літаратурны занятак Ф. У. Радзівіл ставіла далёка не на першае месца, яна здолела пакінуць пасля сябе тэматычна багатую і жанрава разнастайную спадчыну: праязныя і паэтычныя лісты да мужа, прынагодныя вершы, загадкі, маральна-дыдактычная і рэфлексійная паэзія, любоўная лірыка, драматычныя творы і нават філа-

⁸ Targosz, *Sawantki w Polsce XVII w.*, s. 279.

⁹ A. Sajkowski, *Staropolska mitość. Z dawnych listów i pamiętników*, Poznań 1981, s. 20.

софскія трактаты. П'есы нясвіжскай аўтаркі былі выдадзены асобнай кнігай *Tragedye u komedye* толькі пасля яе смерці, паэтычныя ж творы ніколі не былі сабраныя і надрукаваныя разам. Беларускі чытач атрымаў магчымасць пазнаёміцца з творчасцю пісьменніцы зусім нядаўна: у 2003 г. выйшлі *Выбраныя творы* Ф. У. Радзівіл у перакладзе на беларускую мову. У кнігу ўвайшлі разнастайныя вершы, найбольш арыгінальныя п'есы, а таксама напісаныя княгіняй па-французску трактаты пра шлюб і пра адносіны паміж людзьмі.

З лёсам Францішкі Уршулі Радзівіл самым непасрэдным чынам звязана творчасць яшчэ некалькіх тагачасных аўтарак. Ганна Радзівіл з Мыцельскіх, другая жонка Міхала Радзівіла, працягвала папулярызаваную тэатральнага мастацтва ў Нясвіжы пасля смерці Францішкі. Свае паэтычныя здольнасці Ганна выявіла крыху раней ў 1751 г., укладаючы *Wiersze z melancholijej po śmierci śp. męża mego najukochańszego pisane, w których opisane jest cale życie moje*, калі страціла свайго першага мужа Леона Радзівіла. Назва твора выразна перагукаецца з вершаванай аўтабіяграфіяй *Transakcja* польскай паэткі Ганны Станіслаўскай. Пра блізкую сувязь Ганны з дваром нясвіжскіх Радзівілаў гаворыць фрагмент з яе верша, дзе аўтарка прызнаецца, што найбольшую падтрымку ў дні свайго вялікага гора атрымала яна:

Od xięcia w życiu aniola Michała
 Y od kochanej ciotki, która matką
 Stała się dla mnie z kompasją rzadką,
 Ubolewając nade mną w słabości,
 Jako jest pani pełna łaskowości¹⁰.

Праз Нясвіж пралягаў жыццёвы шлях вандроўнай лекаркі з-пад Наваградка Саламеі Рэгіны Пільштыновай з Русецкіх, пра што сведчаць у першую чаргу яе асабістыя нататкі, захаваныя таксама ліст Саламеі да князя Міхала Радзівіла з 1748 г.¹¹

Дастаткова аб'ёмны рукапіс аздоблены па-барочнаму пышнай назвай *Echo na świat podane procederu podróży u życia mego awantur na cześć u chwale P. Bogu w Świętej Truicy Jedynemu u Naswieszey Matce Chrystusa Pana mego u Wszystkim Świętym. Przezemnie same wydana ta książka Salomei Reginy de Pisztynowey medycyny doktorki u okulistki w roku 1760 w Stambule* упершыню

¹⁰ Рукапіс Ягелонскай бібліятэкі, sygn. 119 III t.1.

¹¹ S a j k o w s k i, *Staropolska miłość*, s. 27.

быў надрукаваны ў Кракаве ў 1957 г., дзякуючы даследчыку старажытнай польскай літаратуры Раману Поляку.

У беларускую літаратуру знакамiты твор Саламеі Пільштыновай быў вернуты, дзякуючы перакладу, зробленаму М. Хаўстовічам і выдадзеным у 1993 г. пад назвай *Авантуры майго жыцця*¹². Тэкст аўтабіяграфічнага рамана заканчваецца вершам-малітвай *Pieśń mojej kompozycji*. Паэтычны тэкст С. Пільштыновай цяжка назваць удалым, але нельга патрабаваць зашмат ад жанчыны, якая ў сярэдзіне XVIII ст. самастойна зарабляла сабе на жыццё, ведала некалькі моваў: польскую, турэцкую, лацінскую, у нязначнай ступені рускую і нямецкую, была доктаркай медыцыны, выдатнай акулісткай, любіла і ўмела добра страляць, адна, без аніякай падтрымкі з боку мужчын, а часта насуперак іх волі, падарожнічала па краінах Еўропы ў пошуку свайго „шчаслівага места”, вельмі яскрава апісала ў сваіх мемуарах асабістыя вандрожкі і прыгоды, а таксама цікавыя падзеі з гісторыі розных дзяржаваў і незвычайныя здарэнні з жыцця вядомых асобаў.

Хацелася б звярнуць увагу і на той факт, што пры дварах магнацкіх радоў сустракаліся добра адукаваныя і нават таленавітыя асобы з дробнай і збяднелай шляхты. Згадаем тут перапіску пары закаханых, а потым мужа і жонкі – Тэрэзы і Казіміра Вішніцкіх, якія пэўны час служылі пры двары Ганны Радзівіл з Сангушкаў, маці князя Міхала Радзівіла. Лісты гэтыя наўрад ці можна залічыць да прыгожага пісьменства, хоць сустракаюцца ў палісланнях Казіміра і паэтычныя радкі, але найбольшую цікавасць уяўляе адлюстраваная ў карэспандэнцыі гісторыя чалавечых пачуццяў, якая і прыцягнула да сябе ўвагу вядомага даследчыка польскай літаратуры А. Сайкоўскага. У сваёй кнізе *Staropolska miłość* ён працытываў дастаткова абшырныя фрагменты з эпістальнай спадчыны Вішніцкіх.

Маці Міхала Радзівіла Ганна Радзівіл з Сангушкаў рабіла запісы асабіста, альбо загадвала выконваць пэўныя занатоўкі ў традыцыйнай для магнацкага асяроддзя таго часу рукапіснай „кнізе”. Рукапіс, які налічвае 1231 старонку, не быў асабістай уласнасцю княгіні, там жа запісваў непрыстойныя вершыкі яе малодшы сын Геранім Фларыян, які мала цікавіўся палітычнымі і грамадскімі справамі. Такім чынам, можна лічыць, што копіі розных дакументаў, прамовы і інш. былі ўпісаныя пры непасрэдным удзеле

¹² С. Пільштынова, *Авантуры майго жыцця*, Мінск 1993.

княгіні. Сярод сабраных у рукапісе тэкстаў асабліваю цікавасць уяўляюць *Punkta do kontraktów ślubnych*¹³.

Сваім літаратурным салонам і аматарскім тэатрам славілася Барбара Сангушка з Дуніных, трэцяя жонка Паўла Сангушкі. Б. Сангушка, аўтарка маральна-дыдактычнага твора *Nauka matki córce swej, idącej za mąż, dana uпершыню выдадзенага ў 1756 г. (назва выдання 1760 г. Uwagi pewnej chwalebnej matki godnej córce swej, gdy ją za mąż wydawała, na pożegnanie dane)*, таксама магла быць знаёма з Францішкай Уршуляй Радзівіл праз свайго мужа, які даводзіўся дзядзькам Міхалу Казіміру Радзівілу. Назва твора Б. Сангушкі выразна перагукаецца з напісанымі Ф. У. Радзівіл ў 1732 г. *Przestrogami zbawiennymi...córce Annie Marii...*

З жанчын-пісьменніц другой паловы XVIII ст. варта яшчэ згадаць Тэафілю Глінскую, чые творчасць і біяграфія сярод іншых паэтак XVIII ст. вывучана на сённяшні дзень найменш. Бацькам паэткі быў, хутчэй за ўсё палкоўнік войскаў Вялікага Княства Літоўскага Крыштоф Глінскі, маці – Тэафіля з Глухоўскіх, муж – Алаізій Букаты. Асаблівым у паэзіі Т. Глінскай з’яўляецца яе грамадска-патрыятычная скіраванасць. Напісаны з нагоды візіта караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага ў ваколіцы Косіч у 1784 г. верш *Szczorse* апісвае вызваленне мужыкоў ад панскага прыгону ў маёнтку Шчорсы. Знойдзены намі ў рукапісах Ягелонскай бібліятэкі ў Кракаве, верш *Na obraz J. O. Xiężney Massalskiej* пра панны Глінскай не ўпамінаецца ў даследваннях польскіх гісторыкаў літаратуры, таму наперадзе чакае нас цікавая праца па ўдакладненню аўтарства і высвятленню дакладных гістарычных падзей, пра якія ідзе гаворка ў тэксце.

Наколькі недаследавана тэма жаночай творчасці ў літаратуры Беларусі можа сведчыць той факт, што першай і адзінай у XIX ст. паэткай, змешчанай у *Анталогіі беларускай паэзіі* (Мінск, 1993 г.), з’яўляецца Адэля з Устроні, аўтарка адзінага твора – паэмы *Мачаха*. Ніякіх дакладных звестак пра названую паэтку не захавалася, таму даследчыкі дапускаюць, што сапраўдным аўтарам мог быць таксама мужчына, больш ці менш вядомы паэт, які схаваўся пад жаночым псеўданімам.

Сітуацыя, аднак, пачынае мяняцца ў лепшы бок: у *Анталогіі даўняй беларускай літаратуры. XI – першая палова XVIII ст.* (Мінск, 2003) знайшлі

¹³ J. Partyka, „Żony wyćwiczone”. *Szesnasto- i siedemnastowieczne pisarki*, w: *Pisarki polskie epok dawnych*, red. K. Stasiewicz, Olsztyn 1998, s. 42-43.

сабе месца яшчэ дзве аўтаркі: Барбара і Францішка Радзівіл. Стараннямі такіх даследчыкаў і перакладчыкаў, як У. Мархель і І. Багдановіч, у шэраг паэтаў XIX ст. вяртаецца імя Зоф'і Тшашчкоўскай з Манькоўскіх. Складаная гісторыя нашай краіны спрыяла не менш складанаму працэсу развіцця айчынай літаратуры. Вывучэнне на сучасным этапе шматмоўнага пісьменства Беларусі дае нам выдатныя магчымасці для ўзбагачэння культурнай традыцыі беларускага народа.

БІБЛІЯГРАФІЯ

- В о г у с к а М., *Staropolskie obyczaje w XVI-XVII wieku*, Warszawa 1994.
- В у с т р о Ń J. S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*, t. II, Warszawa 1994.
- G o d i n e a u D., *Kobieta*, w: *Człowiek oświecenia*, red. M. Vovelle'a, Warszawa 2001.
- К у ч о в и ч З., *Barbara Radziwiłłówna*, Łódź 1982.
- П а р т ы к а J., „*Żony wyćwiczone*”. *Szesnasto- i siedemnastowieczne pisarki*, w: *Pisarki polskie epok dawnych*, red. K. Stasiewicz, Olsztyn 1998, s. 42-43.
- П і л ь ш т ы н о в а С., *Авантуры майго жыцця*, Мінск 1993.
- Рукапіс бібліятэкі Чаргарыйскіх у Кракаве, *sygn. 2328*.
- Рукапіс Ягелонскай бібліятэкі ў Кракаве, *sygn. 119 III, t. I*.
- Р у с е ц к а я Н., Лісты Барбары Радзівілянкі, „*Спадчына*” 1997, № 6, с. 186-194.
- S a j k o w s k i A., *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiątek*, Poznań 1981.
- S k w a r c z y ń s k a S., *Teoria listu*, Lwów 1937.
- T a r g o s z K., *Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich*, Warszawa 1997.

OD KOBIET PISZĄCYCH DO PISAREK
TWÓRCZOŚĆ KOBIECA W DAWNEJ BIAŁORUSI

Streszczenie

Mimo iż coraz częściej pojawia się w druku bardzo popularna ostatnio problematyka kobieca, na Białorusi wciąż brakuje prac poświęconych kobietom, które pozostawiły swój ślad w historii oraz kulturze tego kraju. Niniejszy artykuł jest próbą panoramicznego zarysu kobiecej twórczości literackiej do wieku XVIII. Sylwetki poszczególnych autorek zostały przedstawione na tle zachodzących w społeczeństwie zmian kulturowo-obyczajowych. Autorka zwraca uwagę na stopniowe oswojenie przez kobiety zdominowanej przez mężczyzn przestrzeni literackiej. Wśród wymienionych w artykule kobiet parających się pisaniem w czasach dawnych znalazły się Barbara Radziwiłłówna, Konstancja Sanguszkowa, Anna Mycielska, Franciszka Urszula Radziwiłłowa, Salomea Regina Pilsztynowa, Teofila Glińska.

Streściła Natalia Rusiecka

Słowa kluczowe: piśmienność i piśmiennictwo, literatura kobieca, różnorodność gatunkowo-tematyczna.

Ключевые слова: грамотность и словесность, женская литература, жанрово-тематическое разнообразие.

Key words: literacy and literature, women's literature, genre-thematic variety.